

νικό και τὰ περίφημα Στενά μαζί με τὴν Κωνσταντινούπολη, θὰ περιέρχονταν στὰ χέρια τῶν Συμμάχων, πού θὰ βασιζόνταν κάπως στὰ ἑλληνικά ὄπλα. Ὑστερα ἀπὸ πέντε χρόνια ἡ Ἑλλάδα θὰ προσαρτοῦσε καὶ τὰ μέρη αὐτά.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς, πού διατυπώθηκαν οἱ ἑλληνικές διεκδικήσεις, ὁ παλαιὸς ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, σχετικὰ μὲ τὰ ζητήματα τῆς Ἀνατολῆς, καὶ συγχρόνως οἱ φιλοδοξίες τῆς Ἰταλίας πᾶνω στὰ ἴδια ζητήματα, ἐκδηλώθηκαν ἐντονώτατα. Ἄλλ' ἢ πολιτικότητα τοῦ Βενιζέλου κατόρθωσε νὰ ἐπιβληθεῖ κι' ἔτσι κέρδισε τὸ διπλωματικὸν ἀγῶνα. Ἄλλ' ὅταν ὁ Βενιζέλος ἔχασε τὶς ἐκλογές τῆς 1ης Νοεμβρίου 1920, κι' ἦρθε στὰ πράγματα τὸ βασιλικὸ καθεστῶς τοῦ Κωνσταντίνου, τότε οἱ ἀντιθέσεις τῆς Γαλλίας καὶ Ἰταλίας ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδας πῆραν τὴ μορφή τῆς ἐχθρότητας· ἔφθαναν ἀκόμα μέχρι τῆς διακοπῆς τῶν σχέσεων. Μόνη ἢ Ἀγγλία συνέχισε τὴν εἰρηνικὴ πολιτικὴ τῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ κι' αὐτὴ μὲ χλιαρότητα καὶ χωρὶς θετικὴν ὑποστήριξη. Ἡ Ἑλλάδα, πού κατεῖχε στρατιωτικῶς τὰ πλουσιώτερα βιλαέτια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τοῦ Αἰδινίου καὶ τῆς Προύσης, ἀισθάνθηκε ἀμέσως τὸν ἀντίχτυπο τῆς στροφῆς τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς. Ὅχι μόνο στὸ στρατιωτικὸ πεδίο, μὰ καὶ στὸ οἰκονομικόν, ἡ Γαλλία κι' ἡ Ἰταλία κι' αὐτὴ ἢ Ἀμερικὴ ἔδειξαν ἀχαρακτήριστη ἐχθρότητα, ἡ δὲ Ρωσία ὑποστήριζε μὲλα τὰ μέσα τὴν Τουρκία τοῦ Κεμάλ. Συνθήκες ὑπογράφηκαν μὲ τοὺς Τούρκους πρῶτα μὲ τὴ Γαλλία, κατόπι μὲ τὴ Ρωσία καὶ τέλος ἢ Ἰταλία ἐγκατέλειψε τὴ Μικρὰ Ἀσία ἀφοῦ παρέδωσε πολὺ ὕλικόν στὸν Κεμάλ.

Ἡ Ἑλλάδα εἶχε σχεδὸν ἀπομονωθεῖ. Ἡ ἐσωτερικὴ τῆς διχόνοια κατέτρωγε τὸν πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν κόσμον τῆς χώρας. Ἡ Ἑλλάδα προχωροῦσε πρὸς τὸ χάος. Ἡ δὲ στρατιωτικὴ τῆς προσπάθεια πρὸς τὴν Ἄγκυραν ἀπέτυχε τὸν Αὐγούστο τοῦ 1921. Τὰ πράγματα βημάτιζαν μοιραῖα πρὸς τὴν καταστροφή, πού συντελέστηκε ὕστερα ἀπὸ ἓνα ἀκριβῶς χρόνον, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1922. Ποτὲ καταστροφή, καθ' ὅλη τὴ μακροαῖωνη σταδιοδρομία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους δὲν ὑπῆρξε μεγαλύτερη καὶ τραγικώτερη. Ὁ μισὸς Ἑλληνισμὸς, ὁ Μικρασιατικὸς, πού κατεῖχε τὰ πλουσιώτερα μέρη τοῦ κόσμου, πού παρέμενε στὰ ἐδάφη αὐτά ἐπὶ αἰῶνες, σάν κύριος, ὁ ἀκραιφνέστερος Ἑλληνισμὸς τοῦ Ἔθνους, ἀπὸ ἀπόψεως ἐθνολογικῆς, κατέρρευσε κι' ἐχάθηκε ἐνάμισυ ἑκατομμύριο Ἑλλήνων ἔφθασε στὴν Ἑλλάδα χωρὶς τίποτε, ἐνῶ πρὶν ἀπὸ λίγους μῆνες κρατοῦσε στὰ χέρια του τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ ὅλης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Μόνον ὁ ἱστορικὸς, πού μελέτησε τὴν κατάστασιν, πού γνώρισε τί ἦταν ὁ Μικρασιατικὸς Ἑλληνισμὸς ἀπὸ κάθε ἄποψη, μπορεῖ νὰ ἀναλογισθεῖ τί ἔχασε ἢ Ἑλλάδα. Ἀκόμα δὲν ἔχει γραφτεῖ

ἡ ἱστορία κι' ἡ δράση τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ, γιὰ νὰ κατανοηθεῖ τὸ μέγεθος καὶ τὸ εἶδος τῆς καταστροφῆς.

Ποιὸς ὁ ὑπεύθυνος; Πολλοὶ κατέκριναν τὴ Μικρασιατικὴ περιπέτεια, σάν ἀκαταλόγιστη. Ἄλλοι ὠνόμασαν τὴν Μικρὰ Ἀσία ὡς ἀποικία καὶ τὸν πόλεμον ὡς ἀποικιακόν, κι' ἄλλοι ἔφθαναν νὰ τὴν ποῦν παραφροσύνη καὶ προδοσία. Ὅχι, χίλιες φορές. Ὅσοι μιλοῦσαν ἔτσι δὲν ἐγνώριζαν τὸν Μικρασιατικὸ Ἑλληνισμὸν καὶ τὴν ἀπέραντη οἰκονομικὴν κι' ἠθικὴν του δύναμιν. Ὁ μισὸς Ἑλληνισμὸς, ὁ ἐκλεκτότερος, ἴσως, ὁ ἀμιγέστερος, ζοῦσεν ἐκεῖ καὶ κρατοῦσε στὰ χέρια του τὴ ζωὴ. Τὸ ἔθνος συνεπῶς εἶχε διεκδικήσεις στὴ Μικρὰ Ἀσία κι' ὁ πόλεμος πού πολεμοῦσεν ἐκεῖ δὲν ἦταν ἀποικιακός, ἀλλ' ἐθνικός καὶ δίκαιος, ἀγῶνας γιὰ τὴν ὀλικὴ ἀποκατάστασιν τῆς Ἐθνότητος, πολιτικὴ τὴν ὁποῖαν εἶχαν υἱοθετήσει ὅλοι ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1453. Λαὸς καὶ πολιτικοὶ ἐπὶ πέντε αἰῶνες ζοῦσαν μὲ τὴν ἰδέαν αὐτὴν, ἰδέαν πού ὠνόμαζαν Μεγάλην, ἀλλ' ἢ ὁποῖα ἦταν ἐθνικὴ, βασισμένη στὰ ἐθνολογικά, ἱστορικὰ καὶ στατιστικὰ δεδομένα ὄλων τῶν ἐποχῶν. Τὸ ἔθνος, διεκδικώντας τὰ Μικρασιατικὰ ἐδάφη πού κατοικοῦσαν Ἕλληνες κατὰ πλειονοψηφία, ἔκανε πολιτικὴ ἐθνικὴν κι' ὄχι τυχαρπαστικὴν. Ὅποιοσδήποτε πολιτικὸς κι' ἂν κυβερνοῦσε τότε, δὲν μποροῦσε ν' ἀρνηθεῖ τὴν ἐντολὴν γιὰ τὴν κατοχὴ τῶν βιλαετιῶν τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Προύσης καὶ μελλοντικῶς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄν βρισκόταν τέτοιος, αὐτὸς θάταν προδότης κι' ὄχι ἐκεῖνος, πού πῆγεν ἐκεῖ μὲ τὴν ἐντολὴν ὄλων τῶν Δυνάμεων κι' ὄχι μόνος του. Ἐμεῖς πού βλέπουμε σάν ἱστορικοὶ καὶ σάν Ἕλληνες τὰ πράγματα, πού γνωρίζουμε τὸν Μικρασιατικὸ Ἑλληνισμόν, δὲν μποροῦμε νὰ μὴν ἀναφωνήσουμε στὸ σημεῖον αὐτό, πῶς ἢ Μικρασιατικὴ ἐκστρατεία ὑπῆρξεν ὕψιστον ἐθνικόν καθῆκον, ἀνάγκη ἀναπόφευκτη, ἐφ' ὅσον ὁ ἀγῶνας ἀπὸ τοῦ 1821 ἦταν ἀγῶνας γιὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Φυλῆς. Δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ ἄρνησις τῆς ἐντολῆς γιὰ τὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ὑπόδουλου ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς, τὴ στιγμὴν ἐκείνην, πού ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος εἶχε γίνοι καὶ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν δουλωμένων ἐθνοτήτων.

Ἡ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ. ΣΟΒΙΕΤ, ΦΑΣΙΣΜΟΣ, ΧΙΤΛΕΡΙΣΜΟΣ, ΑΜΕΡΙΚΗ (1920 — 1939)

Ὁ πόλεμος εἶχε δημιουργήσει μιὰ παγκόσμιαν ἀναστάτωση. «Τὰ σαθρὰ τῶν πραγμάτων», ὅπως ἔλεγεν ὁ Δημοσθένης, τότε καταφάνηκαν ἐντονότερα. Οἱ κοινωνικὲς διαφορὲς ξέσπασαν. Στὰ διάφορα μέτωπα εἶχαν εἰσχωρήσει ἰδέες διαλυτικῆς τῆς ἀστικής κοινωνίας κ' ἰδέες ἐναντίον τοῦ πολέμου

καί τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης ἀπέναντι τῶν ἐργαζομένων λαῶν. Πρῶτες τέτοιες διαμαρτυρίες ἐκδηλώθηκαν στή Γαλλία, τὸ 1915, πού καταβλήθηκαν. Ὅσον ὅμως προχωροῦσεν ὁ πόλεμος τόσο τὰ κρούσματα πλήθαιναν. Τὸ Μάρτιο τοῦ 1917 συναντοῦμε τίς πρῶτες διαλυτικὲς συμπτώσεις στὸ ρωσικὸ στρατό, πού κατέληξαν στήν Ὀκτωβριανή Ἐπανάσταση τῶν Μπολσεβίκων, πού ἐπὶ τέλους ἐπικράτησαν. Ὁ Νικόλαος Λένιν, ὁ πρακτικὸς καί θεωρητικὸς τοῦ Μαρξισμού, σὲ φυλλάδιο πού κυκλοφόρησε τότε, ἀνέπτυξε τὸ πρόγραμμα τῶν Σοβιέτ (ρωσικῶν κοινοτήτων). Σύμφωνα μ' αὐτὸ ὅλες οἱ προηγούμενες ἐπαναστάσεις εἶχαν ἀποτύχει, γιατί ἀπέβλεπαν στήν καθιέρωση ἀρχῶν, πού μόνο μιὰ τάξη ἐξυπηρετοῦσαν, τὴν ἀστική ἢ τὴν κεφαλαιοκρατική, πού κατάθλιβε κι' ἐκμεταλλεύονταν τὴν ἐργατική. Συνεπῶς μόνον ἡ κατάργηση τοῦ κράτους τῶν τάξεων καί ἡ ἐπικράτηση τῆς ἐργατικῆς θὰ ἐπέφερε τὴ δικαιοσύνη στὸν κόσμο. Μόνον οἱ ἐργάτες, γεωργοὶ καί στρατιῶτες, εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ ζοῦν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἦσαν παράσιτα κι' ἔπρεπε νὰ καταργηθοῦν. Ἡ ἰδιωτικὴ ἰδιοκτησία καί τὰ ἐργοστάσια ἦσαν συσσώρευση πλούτου ἀπὸ τὸν ἰδρῶτα τῶν ἐργαζομένων. Ἐπρεπε νὰ δημευθοῦν. Ὁλος ὁ πληθυσμὸς ὤφειλε νὰ ἐργάζεται καί νὰ παιδαγωγῆται στήν κομμουνιστικὴ θεωρία. Ἔως ὅμως τοῦτο συμβεῖ, ἐπιβάλλεται ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου, ἡ βία τοῦ κράτους καί τοῦ κόμματος, ἔστω κι' ἂν δὲν ἔχει τὴν πλειοψηφία... Ὅταν κατορθωθεῖ ἡ κομμουνιστικὴ παιδαγωγία, ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου θὰ καταργηθεῖ. Τὸ κράτος θ' ἀντικαταστήσουν ἐλεύθερες κοινότητες, πού θὰ ἀποτελοῦν ἕνα σύνδεσμο, βασισμένο πάνω στὸ κοινὸ συμφέρον καί στήν μεταξύ τους κατανόηση κι' ἀδελφότητα. (Λένιν: «Κράτος κι' Ἐπανάσταση», 1917).

Οἱ ρωσικὲς ἐκλογὲς πού ἀκολούθησαν ἔφεραν μονάχα τὸ 1/5 τῶν ψηφοφόρων ὡς μπολσεβίκους, τὰ ἄλλα 4/5 εἶχαν διχασθῆ. Κι' ὅμως ὁ Λένιν δὲν ἐδίστασε νὰ κηρύξει τὴν ἐπανάσταση, νὰ ἐπικρατήσῃ καί κυβερνήσῃ ὡς μειονοψηφία γιὰ νὰ ἐφαρμόσῃ τίς ἀρχές του. Τὸ σύστημα ἐσωτερικῶς φαινόταν σὰν ἕνα νέον εὐαγγέλιο τοῦ κόσμου. Ὑστερα ἀπὸ τὴν καταπόνηση τῆς ἀνθρωπότητας ἀπὸ τὸν πόλεμο, ἀπὸ τίς δυστυχίες, τοὺς θανάτους καί τὴν πείνα, οἱ θεωρίες αὐτὲς ὑπόσχονταν τὴν παγκόσμια εἰρήνη καί τὴν εὐδαιμονία τοῦ συνόλου. Γι' αὐτὸ ὑπῆρξεν ἐποχὴ, πού ἡ Εὐρώπη τουλάχιστον, εἶχε προσηλυτισθεῖ ἀπ' αὐτές. Ἀπὸ τοῦ 1917 ἕως τὸ 1922, οἱ ἀρχές αὐτὲς εἶχαν συγκινήσει ὀλόκληρο τὸν κόσμο, καί μάλιστα ὄσους εἶχαν πάρει μέρος στὸν πόλεμο κι' εἶχαν γνωρίσει τὰ φοβερά δεινά του. Ἀλλ' ἡ πράξη, ὅπως ἐφαρμόστηκε στή Ρωσία, ἀπέδειξε πὼς πολὺ ἀπεῖχε ἀπὸ τὴ θεωρία. Ὁ Λένιν δὲν ἐδίστασε σὲ κανένα

σημεῖο: Τὸ κόμμα μόνο ἔπρεπε νὰ κυβερνήσῃ, ἡ ἐλευθερία νὰ καταργηθεῖ, τόσο ἡ θρησκευτικὴ, ὅσο κι' ἐκείνη τῆς σκέψεως, ἡ μυστικὴ ἀστυνομία νὰ ἐνεργεῖ, χωρὶς ἔλεγχον, ἐναντίον καί τῆς παραμικρῆς ὑποψίας ἀντιδράσεως κι' ἡ λογοκρισία νὰ μὴν ἀφήνει καμμιά εἴδηση, δυσάρεστη στὸ καθεστῶς, νὰ κυκλοφορεῖ. Τὰ σύνορα κλείστηκαν, ὅπως στήν ἐποχὴ τοῦ Ἰβάν τοῦ Τρομεροῦ κι' ἐξακολουθητικῶς. Ἀλήθεια ἦταν μόνον ὅ,τι ὑλοθετοῦσε κι' ἐφάρμοζε ἡ μικρὴ δικτατορία τοῦ κόμματος. Τὰ χρόνια τῆς στυγνότερης μεσαιωνικῆς φεουδαρχίας καί τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως ξανάρχονταν πάλι στή ζωὴ, ἀπὸ ἕνα καθεστῶς, πού εὐαγγελίζονταν τὴ δημιουργία μιᾶς μόνης τάξεως δικαίου, ἐλευθερίας καί κοινωνικῆς ἰσότητος!

Κι' ὅμως τὸ σύστημα τοῦτο ἐπεχείρησαν νὰ μιμηθοῦν ἡ Γερμανία (Ρόζα Λούξεμβουργ), ἡ Οὐγγαρία (Μπέλλα Κούν) καί μερικῶς ἡ Βουλγαρία (Σταμπουλίνσκι). Ἀλλὰ τὸ ἐθνικὸ καί πατριωτικὸ σύστημα ἐπεκράτησε κι' ἡ διάρκεια τούτων λιγότεψε. Καί στή Σοβιετικὴ Ρωσία ἔγιναν κινήματα γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ συστήματος· ἀλλ' ἐκεῖ τὸ Κράτος ὑπέρισχυσε καί κατέβαλε τὴν ἀντίδραση. Ἀλλ' ἂν ἡ κομμουνιστικὴ ἐπανάσταση ἀπέτυχε στήν Εὐρώπη, δημιούργησεν ὅμως ἰσχυρότατα ρεύματα καί τοὺς πρῶτους πυρῆνες τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων, πού κατόπιν ἐργάστηκαν συστηματικὰ μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς καταλήψεως τῆς ἀρχῆς. Τότε καί τὰ ἐθνικὰ κόμματα ἔσπευσαν νὰ ὀργανωθοῦν καί νὰ δράσουν ἐναντίον τῶν κομμουνιστῶν, πού παντοῦ προκαλοῦσαν στάσεις κατὰ τῶν ἀστικῶν καθεστῶτων. Οἱ ἀτέλειες κι' ἀδικίες τῆς συνθήκης τῶν Βερσαλλιών, τόσο ἀπέναντι τῆς Γερμανίας καί σχετικῶς ἀπέναντι τῆς Ἰταλίας, ἀνάγκασαν πολλοὺς δυσάρεστημένους νὰ κηρύξουν τὸν πόλεμον ὄχι μόνον ἐναντίον τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων ἀλλὰ καί ἐναντίον τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν καί νὰ ζητοῦν μιὰ τροποποίηση τῶν ὄρων τῆς συνθήκης, πού ἀδικοῦσαν τὰ κράτη τους. Ἐτοίμη πρώτη ἀντίδραση ἐκδηλώθηκε στήν Ἰταλία καί τὴν 30 Ὀκτωβρίου 1922 ἐπικράτησε τὸ ἐθνικιστικὸν κίνημα, πού ὠνομάστηκε Φασισμός. Ἡ δικτατορία τοῦ Μουσσολίνι ἐπιβλήθηκε, ὅπως ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου στή Ρωσία.

Ὁ Φασισμὸς ἐπιδίωκε τὸ μεγαλεῖο καί τὴν ἐπέκταση τῆς Ἰταλίας σ' ὅλα τὰ σημεῖα. Κάθε προσπάθεια τοῦ Ἐθνους ἔπρεπε νὰ τείνει στὸν τελικὸν αὐτὸ σκοπὸ. Ἡ ἄλλοτε Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ἔπρεπε νὰ ἀνασυσταθῆ, πράγμα ἀδύνατον, γιατί τότε δὲν ὑπῆρχε οὔτε Ἀγγλία, θαλασσοκράτειρα, οὔτε Γαλλία, οὔτε Γερμανία, δυνάμεις πολὺ μεγαλύτερες τῆς Ἰταλίας. Τὸ Ἰταλικὸν ὄνειρο τῆς ἐπικρατήσεως στή Μεσόγειο καί τὴν Ἀνατολή ἦταν ἀκατόρθωτο. Κι' ὅμως ὁ Φασισμὸς ἐκεῖ παρέσυρε τὸν Ἰταλικὸν λαόν, προσπαθώντας πρῶτα νὰ ἀναγεννήσῃ

στρατιωτικῶς καὶ διοικητικῶς τὴν Ἰταλία καὶ κατόπι νὰ πραγματοποιήσει τοὺς σκοποὺς τοῦ ἐναντίον τῶν γύρω του. Ἐμβλημα τοῦ ἦταν ἡ συγκέντρωση ὄλων σὲ μιὰ ἰσχυρὴ ὀργάνωση κι' ἡ προσπάθεια ἐπεκτάσεως, καθὼς κι' ἡ ἐπιβολὴ τῶν ἀρχῶν τους, ὡς νέας κοσμοθεωρίας. Τὸ σύστημα τοῦτο ἀντιστρατευόταν στὴν Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν, γι' αὐτὸ κι' ἡ Φασιστικὴ Ἰταλία τὴ χτύπησε κι' ὕστερα ἀποσύρθηκε ἀπ' αὐτή. Στὰ μέσα ἐσωτερικῆς ἐπιβολῆς ἡ δικτατορία τοῦ Φασισμού ἦταν ὅμοια σχεδὸν μ' ἐκείνη τοῦ Προλεταριάτου: Λογοκρισία, ἀπαγόρευση τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς σκέψεως κι' ἀστυνομικὴ ὀργάνωση τῆς ἀσφάλειας τοῦ Κράτους.

Ἀπὸ τὴν ἴδια ἀφειρητρία ξεκίνησε καὶ τὸ κίνημα τοῦ Χίτλερ. Ἡ Γερμανία ὄχι μόνον εἶχε ταπεινωθεῖ κι' ἐξουθενωθεῖ στὴ συνθήκη τῶν Βερσαλλιών, ἀλλ' εἶχε θεωρηθεῖ ὡς λαὸς κατώτερος, ἀνάξιος ν' ἀποτελεῖ μέλος τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἔγινε. Συγχρόνως οἱ ἐπανορθώσεις, τὶς ὁποῖες ὄφειλε νὰ πληρώσει, θὰ τὴν γονάτιζαν οἰκονομικῶς μέχρι σημείου, πού νὰ μὴ μπορεῖ νὰ ζήσει. Ἡ ἀπομόνωση κι' ὁ ἀποκλεισμός της ἀπὸ τὶς διεθνεῖς ἀγορὲς τὴν μετέβαλαν σὲ χώρα δίχως οἰκονομικὴ σημασία, χωρὶς μέλλον. Ὅρθως γράφτηκε πὼς ἡ Συνθήκη τῶν Βερσαλλιών ἐσήμαινε γιὰ τὴ Γερμανία ὄχι μονάχα πολιτικὴ ἐκμηδένιση, ὄχι μόνον καταστροφὴ τῆς οἰκονομίας της, ἀλλὰ καὶ φυσικὸ θάνατο τοῦ πληθυσμοῦ της. Τί λοιπὸν τὸ παράδοξο, ἀν στὴ Γερμανία ἄρχισαν ταραχὲς κομμουνιστικῆς κι' ἄλλες τῶν ἐθνικιστῶν, πού ζητοῦσαν νὰ σώσουν τὴ χώρα ἀπὸ τὸν οἰκονομικὸ καὶ φυσικὸ θάνατο, στὸν ὁποῖον ἀργὰ μὰ σταθερὰ φερόταν, ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς Συνθήκης τῶν Βερσαλλιών; Μέσα σ' αὐτὸ τὸ χάος μεταξὺ κομμουνιστικῆς ἐπικρατήσεως κι' ἐθνικῆς ἀνορθώσεως, βρισκόνταν ἡ Γερμανία, ὅποτε παρουσιάστηκε στὴ μέση ὁ Χίτλερ, ὁ νέος προφήτης τοῦ ἐθνικοσοσιαλισμοῦ, συστήματος φασιστικοῦ καὶ δικτατορικοῦ. Ὅπως ὁ Λένιν ἔτσι κι' ὁ Χίτλερ ἀνέπτυξε τὶς ἰδέες του σὲ θεωρητικὸ ἔργο πού φέρει τὸν τίτλο «Ὁ Ἀγώνας μου».

Οἱ ἐκλογὲς τοῦ 1932 ἔφεραν στὴν ἀρχὴ τὸν Χίτλερ, ὁ ὁποῖος ἀμέσως διέλυσεν ὅλα τὰ κόμματα καὶ μόνον ἐκεῖνο τοῦ ἐθνικοσοσιαλισμοῦ ἀναγνώρισεν ὡς νόμιμο. Εὐθύς ἄρχισε τὸν πόλεμο ἐναντίον κάθε ἀντιδράσεως, καὶ μάλιστα ἐναντίον τῶν Ἑβραίων, τοὺς ὁποῖους ἔθεσεν ἐκτὸς νόμου. Στ' ἄλλα σημεῖα τὸ σύστημα δὲν παράλλαζε πολὺ ἀπὸ τὸν Ἰταλικὸ φασισμό καὶ τὸν ρωσικὸ τῶν Σοβιέτ. Πρὸς δύο δὲ σημεῖα κατευθύνονταν ἡ πολιτικὴ τοῦ Χίτλερ, στὴν ἀρχὴ: στὴν ἀπαλλαγὴ τῆς Γερμανίας ἀπὸ τὶς ἐπανορθώσεις καὶ στὴ μεταβολὴ ἢ κατάργηση τῶν φρικτῶν ὄρων τῆς Συνθήκης τῶν Βερσαλλιών μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὸν ἐξοπλισμὸ τῆς χώρας καὶ τὴν μεταχείριση τῆς

Γερμανίας ὡς κράτους ἰσότητος μὲ τὶς ἄλλες εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις. Ἡ Γερμανία εἶχε μπεῖ στὴν Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἀνόδου τοῦ Χίτλερ στὴν ἀρχὴ ἄρχισε νὰ δυσπιστεῖ στὸ θεσμό καὶ τὴν ὠφελιμότητα τοῦ ὀργανισμοῦ της κι' ἀποχώρησε ἀπ' αὐτὴ τὸ 1933. Εἶχε γίνει ἀποκλειστικὸ ὄργανο τῶν Γάλλων, τῶν Ἀγγλῶν καὶ τῶν ἄλλων μικρῶν Κρατῶν.

Ἀλλὰ στὴν Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν, ἕναν ὀργανισμό, προωρισμένο νὰ ξεδιαλύνει τὶς διαφορὰς τῶν κρατῶν μὲ μέσα εἰρηνικά, δὲν εἶχε μπεῖ οὔτε ἡ Ἀμερικὴ, ἀν κι' ὁ Οὐίλσον ἦταν ὁ κατ' ἐξοχὴν Ἰδρυτὴς της. Ἡ Ἀμερικὴ, πού οὐσιαστικῶς εἶχε κερδίσει τὸν πόλεμο, κι' εἶχε ὑψωθεῖ στὴν πρώτη δύναμη τοῦ κόσμου, ἀπὸ ἀπόψεως οἰκονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀκόμη, εἶχε ἀπορρίψει τὴ συνθήκη τῶν Βερσαλλιών, ὄχι μόνον ὡς ἄδικη, ἀλλὰ κι' ὡς ἀφειρητρία νέων πολέμων. Εἶχε συγχρόνως ἀρνηθεῖ τὴ συμμετοχὴ της στὴν Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν καὶ ξαναγυρῖσει στὸ δόγμα τοῦ Μονρόε: Ἡ Ἀμερικὴ στὴν Ἀμερικὴ κι' ἡ ἀποχὴ της ἀπὸ κάθε ἀνάμιξη σ' ἐξωαμερικανικὲς ὑποθέσεις. Ἀλλ' ἦταν δυνατὸν ἡ πρώτη δύναμη τοῦ κόσμου νὰ μείνει ξένη πρὸς ὅ,τι γινόταν στ' ἄλλα σημεῖα τῆς γῆς, ὅπου τόσα ἀμερικανικὰ συμφέροντα ὑπῆρχαν ἐκκρεμῆ καὶ μάλιστα στὸν Εἰρηνικὸ Ὠκεανὸ μὲ τὴν Ἰαπωνία; Μποροῦσε νὰ νοηθεῖ Ἀμερικὴ, ἐξω ἀπὸ κάθε σπουδαία ὑπόθεση τοῦ κόσμου, ἀφοῦ ἐκείνη εἶχε ὄλους δανείσει κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου; Τί θὰ γινόταν ἡ βιομηχανικὴ ὑπερπαραγωγή της, χωρὶς τὶς ἐξωχῶρες; Ἡ παγκόσμια κρίση τοῦ 1932 - 1933 ὀφείλεται κυριώτατα στὴν πολιτικὴ τῆς ἀπομονώσεως τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς γεωργικῆς καὶ βιομηχανικῆς τῆς ὑπερπαραγωγῆς, καθὼς καὶ στὴν ἀστόχαστη ἔκδοση μεγάλων δανείων... Ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν ἐπενέβηκε ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴ δύναμη νὰ φέρει θετικὰ ἀποτελέσματα καὶ περιορίστηκε σὲ Συνδιασκέψεις πού σχεδὸν ἀπέτυχαν.

Ἡ μεγάλη οἰκονομικὴ κρίση εἶχε καὶ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ ἀποτελέσματα. Κι' ἐνῶ ἡ Ἀμερικὴ κατῶρθωσε νὰ ἰσοροπήσει κι' ἀνορθώσει τὰ οἰκονομικά της, στὴν Εὐρώπῃ ραγδαῖα τὰ πράγματα ἐξελίσσονταν χειρότερα. Ὁ Ἰταλικὸς φασισμὸς κατέφυγε στὴ στενὴ διευθυνόμενη οἰκονομία, καθὼς κι' ὁ ἐθνικοσοσιαλισμὸς στὴ Γερμανία τοῦ Χίτλερ. Κι' αὐτὴ ἡ Ρωσία αἰσθάνθηκε τὸν παγκόσμιο οἰκονομικὸ κλονισμό κι' ἀπὸ τὸ 1933 περιώρισε τὴν ἐξωτερικὴ προπαγάνδα της καὶ δόθηκε σὲ διάφορα σχέδια γιὰ τὴν καλλίτερη ὀργάνωση τῆς οἰκονομίας της καὶ τῆς παραγωγῆς της. Τὴν περίοδο αὐτὴ χαρακτηρίζει μιὰ ἐσωτερικὴ κίνηση πρὸς μιὰ δικαιότερη κατανομή τοῦ πλοῦτου. Τόσο τὰ φασιστικὰ καὶ δικτατορικὰ καθεστῶτα, ὅσο κι' ἡ Σοβιετικὴ Ρωσία ἐφαρμόζουν συστήματα, πού προσπαθοῦν νὰ προσαρμοσθοῦν στὴν πραγματικό-

τητα κι' δχι στο άλύγιστο και μονολιθικό δόγμα. Κι' αυτή ή 'Αγγλία κι' ή 'Αμερική προσγειούνται περισσότερο πρὸς ἓνα καλῶς νοούμενο σοσιαλισμό.

Γενικῶς τὸ 1934 τὸ χαρακτηρίζει ἓνας σταθμὸς στὴ μεταπολεμική ἱστορία τοῦ κόσμου. Ἡ δημοκρατία κλονίζεται, ἐνῶ ὁ αὐταρχισμὸς καὶ ἡ δικτατορία ἐνισχύονται. Ἀλλὰ καὶ στὰ δυὸ συστήματα διαβλέπουμε τὴν τάση γιὰ μιὰ δικαιότερη ἀμοιβὴ τῆς ἐργασίας καὶ περιορισμὸ ὅσο τὸ δυνατό τῆς ἐκμεταλλεύσεως. Ἀλλ' ἐνῶ τὰ κράτη προσπαθοῦν νὰ ἐπουλώσουν τὶς πληγὲς ποὺ προκάλεσε ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος, καὶ νὰ βαδίσουν πρὸς τὸ μέλλον μετὴν ἐλπίδα τῆς καλλιτερεύσεως, τὰ φασιστικά καὶ δικτατορικά καθεστῶτα, καὶ μάλιστα ἡ χιτλερική Γερμανία, ἀρχίζει νὰ καλλιεργεῖ τὶς παλαιὰς φιλοδοξίες γιὰ τὴν ἐπικράτηση στὸν κόσμο. Τὸ ἴδιο κι' ἡ Ἰταλία, ποὺ ζωογονεῖ τὴν ἰδέα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας καὶ προπαγανδίζει τὴν ἰδέα «τοῦ ζωτικῦ χώρου». Ἐφ' ὅσον μάλιστα ἡ Γερμανία ἐξοπλίζεται τόσο γίνεται προκλητικώτερη. Ἡ συνθήκη τῶν Βερσαλλιών, καθὼς κι' οἱ ἄλλες, καταρρακώνονται. Ὁ Χίτλερ μπαίνει στὸ Ρούρ, καταλαμβάνει τὴν Αὐστρία κι' ἐνώνει τὸν γερμανικὸ κόσμο, ἔξω ἀπὸ τὶς μειονότητες, ποὺ ζοῦν στὴν Τσεχοσλοβακία, στὴν Πολωνία καὶ σ' ἄλλα μεθόρια. Διεκδικεῖ τὶς μειονότητες αὐτές, τὸ Δάντσιγκ, κι' ἀπειλεῖ τὴν Εὐρώπη μετὴν νέο παγκόσμιον πόλεμον. Διακηρύσσει πὼς ἡ Γερμανία ἀδικήθηκε στὶς συνθήκες καὶ πὼς ὁ ζωτικὸς λαὸς τῆς κι' ὁ ἐθνικοσοσιαλισμὸς θὰ νικήσει καὶ θὰ συντρίψει καὶ τὸ ρωσικὸ κομμουνισμὸ καὶ τὴν ἀστικήν δυτικὴν Εὐρώπη. Τὸ μῖσος τοῦ μάλιστα ἐναντίον τοῦ κομμουνισμοῦ τὸν παρασύρει κι' ἐκφράζεται ἀπροκάλυπτα ἐναντίον τῶν Σοβιέτ. Πονηρὸς ὅμως, ἐκμεταλλεύεται τὶς περιστάσεις κι' ὑπογράφει τὸ Γερμανοσοβιετικὸ σύμφωνο τὸν Αὐγούστο τοῦ 1939. Ἔτσι τὰ χέρια τοῦ λύθηκαν ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Ἀνατολῆς.

Ἀπὸ τότε ὁ Χίτλερ δὲν ἀρκεῖται στὰ λόγια. Ἐνεργεῖ. Οἱ πρῶτες ἐπιτυχίες τοῦ τὸν μεθοῦν. Διαισθάνεται τὴ διάθεση τῶν γύρω του. Δὲν θέλουν νὰ πολεμήσουν, καὶ μάλιστα ἡ Ἀγγλία, ποῦνε ἐντελῶς ἀπαράσκευη, κι' ἡ Γαλλία, ποὺ δὲν ἔχει κανένα λόγο νὰ ταραξεί τὴν εἰρήνην καὶ ποὺ κατατρώγεται ἀπὸ ἐσωτερικὲς κομματικὲς διαμάχες. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ἀμερική, αὐτὴ μετὴν ἀποχή τῆς ἀπὸ τὰ εὐρωπαϊκὰ πράγματα, τὴν ἐσωτερικὴ τῆς ἀναδιοργάνωση στὸ οἰκονομικὸ πεδίο, καθὼς καὶ μετὴν ἀφοπλισμὸ τῆς, δὲν πρόκειται νὰ ἐνεργήσει ἢ ν' ἀντιδράσει στὶς ἐνεργείες τοῦ. Ἐπρεπε ὅμως νὰ καταλάβει τὴν προσπάθεια τοῦ Ροϋζβελτ, γιὰ νὰ πείσει τὸν ἀμερικανικὸ λαὸ, πὼς τὸ δόγμα τοῦ Μονρόε δὲν μπορεῖ νὰ διαρκέσει καὶ πὼς στὸν καινούργιον πόλεμον ἡ Ἀμερική κατ' ἀνάγκη θὰ παίρνε μέρος, ὅπως καὶ στὸν ἄλλο. Οἱ διαθέσεις τοῦ ἐναν-

τίον τοῦ φασισμοῦ καὶ τοῦ χιτλερισμοῦ εἶχαν δηλωθεῖ κι' ἡ ἀντιπάθειά τοῦ πρὸς τὰ συστήματα αὐτὰ διαγράφονταν σαφέστατη. Ἀλλ' ὁ Χίτλερ, ὅπως κι' ὁ Κάιζερ, δὲν πίστευαν στὴ συμμετοχὴ τῆς Ἀμερικῆς σ' ἓνα νέο πόλεμον. Ἐνεργούσε χωρὶς τὴν προϋπόθεση αὐτὴ. Ἔτσι ξέσπασεν ὁ δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος ποὺ ἔχει τὶς ἴδιες οἰκονομικὲς καὶ πολιτικὲς ἀφορμὲς μετὴν πρῶτον καὶ ποὺ λογικῶς ἀποτελεῖ συνέχεια ἐκείνου. Ἡ Γερμανία γιὰ δευτέρην φορά πολεμᾷ γιὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν κι' ἴσως γιὰ τὴν παγκόσμια ἐπικράτηση, ἀν τῆς τὸ ἐπιτρέψουν εὐνοϊκὲς περιστάσεις. Ἡ περίοδος 1918 - 1939 ἀποτελεῖ μιὰν ἀνακωχὴν, σὰν ἐκείνη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, πρὶν τελειωτικὰ κριθεῖ ὁ ἀγὼνας γιὰ τὴν ἡγεμονία τῆς Σπάρτης ἢ τῶν Ἀθηνῶν.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1939 - 1950)

Εἶναι ἀναμφισβήτητο πὼς κατὰ τὸ 1939 καμμιά εὐρωπαϊκὴ δύναμη δὲν ἤθελε τὸν πόλεμον καὶ μόνον ἡ Ἰταλία τοῦ Μουσσολίνι κι' ἡ Γερμανία τοῦ Χίτλερ, μετὴν θεωρία γιὰ τὸ ζωτικὸν χωρὸν καὶ γιὰ τὴν ἀναθεώρηση τῶν Συνθηκῶν τοῦ 1919 - 1920, τὸν ἐπιδίωκε. Ἴδιως ἡ Γερμανία, καλῶς ὀπλισμένη καὶ ψυχολογώντας τὴν εὐρωπαϊκὴν κατάσταση, ὤθησε τὰ πράγματα πρὸς τὰ ἐκεῖ, φιλοδοξώντας νὰ κυριαρχήσει καὶ πάλι στὴν Εὐρώπην, δοκιμάζοντας γιὰ δευτέρην φορά τὸ παιχνίδι τοῦ ἄλλου πολέμου. Βέβαια οἱ ἐξωτερικὲς ἀφορμὲς δόθηκαν ἀπὸ τὴν Πολωνία, ἀλλ' ἡ Γερμανία ἐπωφεληθῆκε καὶ τῆς κήρυξε τὸν πόλεμον. Μέσα σὲ λίγες μέρες τὰ μηχανοκίνητα τοῦ Χίτλερ κι' ἄλλες φανατικὲς δυνάμεις τῆς Γερμανίας ἐμπαιναν στὴν πρωτεύουσα τῆς Πολωνίας, στὴ Βαρσοβία, κι' ὑπέτασσαν τὴ χώρα. Ἀργότερα ὁ Χίτλερ τὴν διαμοίραζε μετὰ τὸν Σοβιέτ. Τὸ ἔργο τῆς συνθήκης τοῦ 1920, ἡ δημιουργία τοῦ ἀνεξαρτήτου Πολωνικοῦ κράτους δὲν ὑπῆρχε πιά. Ἡ μισὴ Πολωνία γινόταν κυβερνεῖο Ρωσικὸν κι' ἡ ἄλλη μισὴ Γερμανικὴ ἐπαρχία.

Ἡ Γερμανία κατόπι στράφηκε ἐναντίον τῆς Γαλλίας. Ἡ ἴδια τύχη περίμενε καὶ τὴν Γαλλία. Ἀπίστευτο! πέντε ἑκατομμύρια Γάλλων στρατιωτῶν κατέθεταν τ' ἄρματα κι' ὡς αἰχμάλωτοι μεταφέρονταν στὰ Γερμανικὰ στρατόπεδα ἢ ὡς ἐργάτες στὰ γερμανικὰ ἐργοστάσια παραγωγῆς πυρομαχικῶν κι' ἄλλων ἀναγκαίων τοῦ πολέμου. Ἡ Γερμανία βρισκόταν στὸν κολοφῶνα τῆς δόξης· ὀλόκληρη ἡ Εὐρώπη, ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἀτλαντικοῦ μέχρι τῆς Πολωνίας, βρισκόταν στὰ χέρια τῆς καὶ δούλευε γι' αὐτὴν. Ὁ πόλεμος αὐτὸς τῆς εἶχε δώσει πολὺ περισσότερα ἐδάφη ἀπ' ὅσα ὁ προηγούμενος καὶ μέσα σὲ λίγους μῆνες! Μόνον ἡ Γιουγκοσλαβία, ἡ Τουρκία κι' ἡ Ἑλλάδα ἔμεναν ἀκόμη ἐλεύθερες μαζί μετὴν Ἀγγλία, ποὺ ἀγωνιζόταν «τὸν περὶ ὑπάρξεως

ἀγώνα» με τή Γερμανία, πού τήν ἀπειλοῦσε με ἀπόβαση. Ὁ Χίτλερ πού σχεδίαζε πάντα τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς μισητῆς του κομμουνιστικῆς Ρωσίας, φέρθηκε με κάποια ἐπιείκεια στήν κατακτημένη Εὐρώπη, πού τήν ἤθελε ἐνωμένη γιά τόν ἐναντίον τῆς Ρωσίας ἀγώνα του. Ἡ κομμουνιστικὴ Ρωσία με τὰ ἀπέραντα καί πλούσια ἐδάφη της, ἦταν ὁ κύριος στόχος τοῦ Χίτλερ. Ἀλλά προτοῦ ρίξει τόν κῦβο, ἐφ' ὅσον με τή Ρωσία ὑπῆρχε καί τὸ Σοβιετογερμανικὸ Σύμφωνο τοῦ 1939, ἤθελε νάχει τὰ νῶτα του ἐξασφαλισμένα ἀπὸ τὴ Γιουγκοσλαβία καί τὴν Ἑλλάδα. Με τὴν Τουρκία εἶχε ἀγαθές σχέσεις.

Εἶναι γνωστὸ πὼς ἡ Ἰταλία, ὕστερα ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ τῆς Γαλλίας, κατέβηκε στὸν πόλεμο, ὡς σύμμαχος τῆς Γερμανίας. Κι' ὡς πρώτη πράξη κήρυξε τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος, πού κυβερνοῦσε δικτατορικὰ ὁ Μεταξᾶς. Εἶχεν εὖρει μερικὰ ἀσήμαντα γεγονότα τοῦ παρελθόντος καί τὸ πρόσχημα τῆς ἀλβανικῆς μειονότητος τῆς Τσαμουρίας γιά νὰ δικαιολογήσει τὴν ληστρικὴν πράξη τῆς ἐπιθέσεως. Ὁ πόλεμος ἄρχισε στίς 28 Ὀκτωβρίου τοῦ 1940, ἀφοῦ ἡ Ἑλλάδα ἀπόρριψε τὸ ἰταμὸ τελεσίγραφο τῆς Ἰταλίας, με τὸ ὁποῖο ζητοῦσε τὴν παραχώρηση διαφόρων πόλεων κι' ἐδαφῶν. Κι' ἡ Ἑλλάδα κατέβηκε στὸν ἀγώνα σὰν ἕνας ἄνθρωπος, σὰ μιὰ ψυχὴ ἐναντίον τῆς Ἰταλίας. Ἦταν δὲ σχετικῶς καλὰ ὠπλισμένη: Ὑστερα ἀπὸ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴ, ὕστερα ἀπὸ τίς διάφορες ἐπαναστάσεις καί δικτατορίες, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκδίωξη τοῦ βασιλέως Γεωργίου τοῦ Β', καί κατόπι μετὰ τὴν ἐπάνοδό του, ποτέ της δὲν ἔπαυε νὰ μὴν ἐνδιαφέρεται γιά τὸ στρατὸ της καί νὰ ἐτοιμάζεται πολεμικῶς. Οἱ ἡρωϊκοὶ πόλεμοι τοῦ 1912—1913, ἡ κατοπινὴ ἐκστρατεία στήν Μικρὰν Ἀσίαν, ἡ περιπέτεια τῆς Οὐκρανίας καί γενικῶς ὁ πόλεμος ἀπὸ τὸ 1912 μέχρι τὸ 1923, παρὰ τὴν καταστροφὴ, εἶχαν δημιουργήσει ὄχι μόνον στελέχη ἱκανώτατα, μὰ κι' ἀνθρώπινο ὕλικὸ ἐμπειροπόλεμο. Εἶχαν πλάσει μιὰ ἡρωϊκὴ παράδοση στὸ στρατὸ. Αὐτὴ τὴν παράδοση συνέχισαν ὄλα τὰ καθεστῶτα ἀπὸ τοῦ 1924 μέχρι τοῦ 1940. Μιχαλακόπουλος, Πάγκαλος, Μεταξᾶς κι' ὄσοι ἄλλοι διοίκησαν τότε, δὲν ἀμέλησαν τὴν προπαρασκευὴ τῆς Χώρας ἀπὸ στρατιωτικῆς ἀπόψεως.

Με τέτοια στελέχη καί μ' ἕνα ἀνθρώπινο ὕλικὸ ἐμψυχωμένο ἡ Ἑλλάδα ἔδωσε τὴ μάχη πρὸς τὴν Ἰταλία καί νίκησε νίκες ἀπίστευτες κι' ἀνέλπιστες στὰ ἡπειρωτικὰ κι' ἀλβανικὰ βουνά. Ἡ κατάληψη τῆς Κορυτσᾶς ἦταν ἡ πρώτη νίκη τῶν Συμμάχων ἐναντίον τοῦ Φασισμού, τὸ πρῶτο χαμόγελο τῆς ἐπιτυχίας γιά τὸ μελλοντικὸ κέρδιμα τοῦ πολέμου. Ἐδῶκε κουράγιο καί θάρρος μέσα στήν ἀπελπισία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολέμου, ὕστερα ἀπὸ τίς ἡττες τῆς Πολωνίας, τῆς Τσεχοσλοβακίας καί κυρίως τῆς Γαλλίας. Ἡ μικρὴ κι' ἡρωϊκὴ Ἑλλάδα

χάρισε στοὺς Συμμάχους μιὰ ἀνέλπιστη νίκη, πού ὕψωσε ἠθικῶς τὸν ἀγώνα της στοὺς οὐρανοὺς. Ἀφ' ὅτου ἡ Γερμανία κατασύντριψε τὴν Γιουγκοσλαβία σὲ μιὰ βδομάδα καί μπήκε στὴ χώρα μας γιά νὰ ἐνισχύσει τὸν ἡττημένο της σύμμαχο ἢ ἄμυνα τῆς Ἑλλάδας γιά κάποιο διάστημα εἶχε ἀνυπολόγιστες συνέπειες γιά τὴ τελικὴ νίκη τῶν Συμμάχων. Γ' ἀπολλές ἐβδομάδες κράτησε τὸ γερμανικὸ στρατὸ κι' ἡ ἀποφασιστικὴ ἐκστρατεία τοῦ Χίτλερ ἐναντίον τῆς Ρωσίας βράδυνε κι' ἔδωσε τὸ χρόνο στὴ Μόσχα νὰ παρασκευασθεῖ καλλίτερα. Ἡ γερμανικὴ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Ρωσίας εἶχε στήν ἀρχὴ ἐπιτυχίες, ἀλλὰ καθυστέρησε κι' ὁ σύμμαχος χειμῶνας τὴν σταμάτησε μπροστὰ στὴ Μόσχα καί Πετρούπολη. Ἡ Μόσχα δὲν ἔπεσε τότε κι' ἡ Γερμανία ἔδειξε τὰ πρῶτα συμπτώματα κοπώσεως κι' ἀδυναμίας. Ἡ ἄμυνα τῆς Ἑλλάδος εἶχε συντελέσει πολὺ στήν ἀντίσταση τῆς Ρωσίας ἐναντίον τοῦ Χίτλερ.

Τότε ἀκριβῶς κατέβηκε στὸν ἀγώνα ἡ Ἰαπωνία, πού εἶχε ὡς βέβαιη τὴν κατάληψη τῆς Μόσχας καί τὴ συντριβὴ τῆς Ρωσίας. Ἀλλ' ἀπέτυχε στοὺς ὑπολογισμοὺς της. Ἡ Ἀμερικὴ, ὕστερα ἀπὸ τὴν πρόκληση τοῦ Πέρλ Χάμπρο, ἐπενέβηκε στὸν πόλεμο. Ὅπως τὸ 1917, ἔτσι καί τώρα ἡ κάθοδος τῆς Ἀμερικῆς στὸν πόλεμο εἶχε προδιαγράψει τὴν τελειωτικὴ νίκη τῶν Συμμάχων. Ἡ πολεμικὴ βιομηχανία της κινήθηκε ἐντατικά. Κ' ἐνῶ ἡ Γερμανία κ' ἡ Ἰταλία ἔχαναν τὸν πόλεμο στήν Ἀφρική, ἡ Ἀμερικὴ κ' ἡ Ἀγγλία παρεσκευάζονταν γιά τὴ μεγάλη ἐξόρμησι. Οἱ ἐπιτυχίες της στήν Ἀσία, οἱ ναυτικὲς κυρίως, ἐναντίον τῆς Ἰαπωνίας, εἶχαν σημάνει τὴν τελειωτικὴ φάση τοῦ δραματικοῦ ἀγώνα. Ἡ ἀπόβαση τῶν συμμάχων στὴ Σικελία καί κατόπι στήν Ἰταλία, ἐκλόμισαν τὸν φασισμό κ' ἡ Ἰταλία γονάτισε καί συνθηκολόγησε. Ἀλλῆ ἀπόβαση τῶν συμμάχων στὴ Νορμανδία καί οἱ νίκες τῶν Ρώσων στήν Ἀνατολικὴ Εὐρώπη ἔκριναν τὸν πόλεμο. Τὸ 1945 ἡ Γερμανία παραδίδονταν γιά πρώτη φορὰ «ἀνευ ὄρων» στοὺς Συμμάχους. Τὸ Βερολίνο καταλαμβάνονταν ἀπ' αὐτοὺς, ὁ Χίτλερ αυτοκτονοῦσε με τοὺς κορυφαίους ὀπαδοὺς του κ' ἡ δικτατορία του διαλυόταν.

Ἡ Δημοκρατία, πού ἀντιπροσώπευε κυρίως ἡ Ἀμερικὴ, κ' οἱ Σύμμαχοι εἶχαν νικήσει. Ἡ Ρωσία, ἂν κι αὐτὴ δικτατορικὴ, ἀπὸ ἄλλης πλευρᾶς, εἶχε συντελέσει στὴ νίκη, ὅσο κ' ἡ Ἀγγλία. Οὐσιαστικῶς κανεὶς ἀπ' τοὺς Συμμάχους δὲν εἶχε συμβάλει στὴ νίκη ὅσον ἡ Ἀμερικὴ. Ἡ τεράστια βιομηχανία της, ἡ παραγωγὴ της ἢ ἀπέραντη, τὸ ἡρωϊκὸ καί πρὸ πάντων τὸ θυσιαστικὸ πνεῦμα της, τὴν ὕψωσαν στὰ μάτια τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ κάθε ἀποψη. Τὸ φιλελεύθερο πολίτευμα, πού τὴν κατευθύνει, οἱ κυριαρχοῦσες ἰδέες γιά τὴν ἐλευθερία, ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ φρονήματος τῶν

κατοίκων της, ή ιδέα για τὸ σύνολο, ή πίστη στην εργασία, πουθενά ἄλλου δὲν ἔχουν τόσην ἰσχύ καὶ δὲν ἐφαρμόζονται μετὸς ἀφοσίωση κι' ἐπιμονή. Δίκαια διεκδικεῖ σήμερα τὰ πρωτεῖα στὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς καὶ τὴν παγκόσμια ἡγεμονία. Οἱ ἄλλες δυνάμεις, Ἄγγλία, Γαλλία, Ἰταλία, Γερμανία, Ἰαπωνία κι' ἄλλες κατέπεσαν. Δὲν εἶναι παρά δευτερεύουσες, ποὺ δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν χωρὶς τὴ συνδρομὴ καὶ τὴ βοήθεια τῆς μεγάλης Δημοκρατίας.

Ἄλλ' ἀπέναντι αὐτῆς ὀρθώθηκε στοὺς καιροὺς μας ἡ Σοβιετικὴ Ρωσία, ποὺ θεωρεῖ πὼς αὐτὴ κρατᾶει στὰ χέρια τῆς τὴν κοινωνικὴ πρόοδο καὶ τὸ μέλλον, μετὸ σύστημα ποὺ ἔχει ἐπιβάλλει στὶς διάφορες φυλές ποὺ κυβερνάει. Τὸ Σοβιέτ εἶναι πολὺ δικαιότερο, ἀπὸ τὶς ἀπόψεις τῆς Ἀμερικανικῆς δημοκρατίας, ποὺ καθὼς ἰσχυρίζεται ἡ Ρωσία κι' ἡ φανατικὴ προπαγάνδα τῆς δὲν εἶναι παρά ἡ στυγνότερη κεφαλαιοκρατικὴ τυραννία στὸν κόσμο. Αὐτὴ μετὸ σύστημα, ποὺ ἐφαρμόζει τῆς δῆθεν λαϊκῆς δημοκρατίας μέλλει νὰ δώσει τὸν τύπο στὴν ἀνθρωπότητα τῆς αὔριο! Αὐτὴ συμβολίζει τὴν πραγματικὴ ἐλευθερία κι' ὄχι ἡ Ἀμερικὴ. Αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸ ἰδανικὸ κράτος τοῦ μέλλοντος ποὺ θὰ κυριαρχήσει, τὸ προοδευτικότερο τῆς γῆς. Σ' αὐτὴ ἀνήκει ἡ παγκόσμια ἡγεμονία τῆς αὔριου. Ὁ Σλαβισμός, ὅπως συνέτριψε τὸ Γερμανισμό μετὸ τὴ συνδρομὴ τῶν ἄλλων, ἔτσι θὰ καταβάλλει καὶ τὸν Ἀμερικανισμό. Εἶναι τὸ φῶς, ἡ πρόοδος, ἡ ἐλευθερία, ἡ δύναμη, ὅπως τονίζει καὶ κηρύσσει ἡ προπαγάνδα τῶν Σοβιέτ. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς δυὸ κόσμοι παλεύουν, αὐτὴ τὴ στιγμή, ἕνα σκληρότατο ἀγῶνα, στὸ ἰδεολογικὸ, ὅσο καὶ στὸ ὕλικό πεδίο: Ἡ Ἀμερικὴ ἀντιμέτωπη τῶν Σοβιέτ, ἡ Ρωσία ἀντιμέτωπη τῆς Ἀμερικανικῆς Δημοκρατίας καὶ τῆς Ἀγγλικῆς κοινοπολιτείας. Ὁ Σλαβισμός ἀντικρῶζει κατάματα τὸν Ἀγγλοσαξωνικὸν κόσμο. Τὸ ἀρκουδι ὀρθοῖ κι' ἐξαγριωμένο γρυλλίζει μπροστὰ στὸ λιοντάρι.

Πόσο δύσκολο εἶναι νὰ σταθεῖ κανεὶς μπροστὰ στὰ πράγματα, νὰ τὰ κυτᾶξει μετὰ ψυχραιμία καὶ νὰ προσπαθῆσει νὰ τ' ἀναλύσει! Βέβαια δυὸ κόσμοι πρόβαλαν στὴν ἐπιφάνεια ὕστερα ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸ τῶν δυὸ μεγάλων πολέμων. Ἡ τεράστια δύναμη τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, χωρὶς στρατόπεδα συγκεντρώσεως, χωρὶς μυστικὲς ἀστυνομίες μιᾶς ἀπαίσιας μορφῆς, χωρὶς λογοκρισία, χωρὶς περιορισμούς, μετὸ σκέψη καὶ τὴ συνείδηση ἀφημένες νὰ κρίνουν ἐλεύθερα· κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἡ σοβιετικὴ Ρωσία, φιλύποπτη πρὸς ὅλα γύρω τῆς, ἀποκλεισμένη στενὰ στὸν ἑαυτὸ τῆς, μετὸ σκέψη καὶ τὴ συνείδηση δεσμευμένες, μετὰ λαοὺς ὑποταγμένους μετὸ βία καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἔρμαια στὸ σκοτάδι τῆς σκλαβιάς. Ἄλλ' ἡ Ρωσία ἐξακολουθεῖ νὰ ἐφαρμόζει τὸ σύστημα τῆς «δικτατορίας τοῦ Προλεταριάτου» καὶ δικαιολογεῖ μ' αὐτὸ τὴ συ-

νέχιση τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, τῆς λογοκρισίας, τῆς φημώσεως κάθε ἀντιλογίας, ἔστω καὶ τῆς παραμικρότερης, τῆς τυφλῆς ὑποταγῆς ὅλων στὸ κόμμα καὶ τὶς ἀπόψεις του, τῆς ἐξαφανίσεως, τέλος, τοῦ ἀτόμου μετὸ τὴ δικαιολογία τῆς ὠφελιμότητος δῆθεν τοῦ συνόλου. Ἐφ' ὅσον ἀκόμη ὑπάρχει ἀντίδραση, θὰ λειτουργεῖ καὶ τὸ κράτος τῆς «δικτατορίας» χωρὶς χρονικὰ ὄρια, μετὸ ἐλπίδα κάποτε τῆς συντριβῆς τοῦ κράτους αὐτοῦ, ὅπως τ' ὠραματίστηκε ὁ Λένιν στὸ φυλλάδιο: «Κράτος κι' ἡ Ἐπανάσταση». Μῆνα λόγο ἔχουμε τὴν ἀκάλυπτη κι' ὁμολογημένη βία, ἀπέναντι τῆς δημοκρατικῆς ἐλευθερίας, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν οἱ Ἠνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς.

Καὶ τώρα μόνη τῆς ἔρχεται στὰ χεῖλη μας ἡ ἐρώτηση: ποῖο σύστημα θὰ ὑπερισχύσει, ὥστε νὰ φθάσουμε στὴν ποθητὴ μονοκρατορία τοῦ ἑνός, τὸ ρωσικὸ Σοβιέτ ἢ ἡ ἔννοια τῆς Ἀμερικανικῆς ἀντιλήψεως γιὰ τὴν ἀτομικὴ ἐλευθερία; Ἄν δεχθούμε τὸ ἱστορικὸ γεγονός πὼς ἡ ὠμὴ βία δὲν κατίσχυσε ποτέ, καὶ πὼς ἡ ἐλευθερία, ὅσο κι' ἂν φαίνεται πὼς ὑποχωρεῖ, σ' ὀρισμένες στιγμές, μπροστὰ στὴ βία, ὅμως προχωρεῖ καὶ στὸ τέλος ὑπερισχύει, τότε τὸ κράτος τῆς ἐλευθερίας τελειωτικὰ θὰ νικήσει. Τὸ σύστημα ποὺ θὰ ἐπικρατήσῃ θὰ στηρίζεται ἀκριβῶς πάνω σὲ τὰ ἐκεῖνα τὰ δεδομένα, ποὺ σήμερα ἡ Ρωσία ἔχει ἀπαρνηθεῖ. Στὴν ἐλευθερία τῆς σκέψεως καὶ τῆς συνειδήσεως, στὴν ἐλευθερία τῆς κινήσεως, στὴν ὅσο τὸ δυνατόν εὐρύτερη κατάκτηση τῆς προόδου, ὕλικῆς καὶ πνευματικῆς, σὲ τὰ σημεῖα τῆς ζωῆς. Ἡ ἐλευθερία ὅπως τὴν ἐννοεῖ ἡ Μόσχα, ἡ ἐλευθερία, ἑνὸς μόνον κόμματος καὶ μιᾶς μόνης ἰδεολογίας, κλεισμένης στὰ ὄρια μιᾶς ἀμείλιχτης πειθαρχίας, ἀποτελεῖ πραγματικὸν ἐφιάλτη γιὰ τὸν ὑπόλοιπο κόσμο, ἀφοῦ μόνον σὲ μιὰ τάξη ἐπιτρέπει τὴν ὑπαρξὴ ἐξαφανίζοντας τὶς ἄλλες. Εἶναι πραγματικὰ νέα μορφή τυραννίας, ὅπως τὰ Σοβιέτ ἀντιλαμβάνονται τὴν ἐλευθερία, λέξη ἀνύπαρκτη σήμερα γι' αὐτά. Δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ πρόοδος χωρὶς τὴν ἐλευθερία. Ἐλευθερία καὶ πρόοδος συμβαδίζουν καὶ προάγουν τὸν πολιτισμὸ, ποὺ σημαίνει ἀνάβασμα τοῦ συνόλου στὴν ἔννοια τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, καὶ τοῦ σεβασμοῦ τοῦ ἄλλου. Ἡ Ρωσία ὀπισθοχώρησε τὴν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας καὶ μᾶς ἔφερε πίσω στὰ μεσαιωνικὰ χρόνια τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως.

ΒΑΔΙΖΟΥΜΕ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΡΟΟΔΟ Ἡ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ;

Σαυτὴ τὴ διάμεση κατάστασι βρίσκειται ὁ σύγχρονος κόσμος. Εἶναι μιὰ κατάστασι ἀνακωχῆς, ὅπως κι' ἄλλοτε κατὰ τὴ διάρκειά ἀπὸ τοῦ 1918 ἕως τοῦ 1939. Ἡ Ρωσία προσπαθεῖ ν' ἀπλώσει τὸ δικὸ τῆς σύστημα ὅπουδήποτε. Ὁ συμμοριτικὸς ἀγῶνας στὴν Ἑλλάδα ὕστερα ἀπὸ τὴν εἰρήνη, τὸ κίνημα τοῦ Δεκεμβρίου, ἡ συνέχεια τούτου

πάνω στα βουνά της Πίνδου και του Γράμμου και σ' άλλα της Ελλάδας μέχρι το 1949 δέν ήταν παρά ένα σύμπτωμα της επεκτατικής πολιτικής των Σοβιέτ για να επιβάλουν τις ιδέες τους. Η βοήθεια της Αμερικής δέν είναι παρά η άμυνα του Αγγλοσαξωνικού κόσμου στην ωμή βία του ρωσικού συστήματος. Το ίδιο και στην Κορέα. Η Ρωσία κατέχει τη Βουλγαρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, την Τσεχοσλοβακία κι' άλλα μέρη, βασιζόμενη στο νόμο της βίας. Η Αμερική κι' η Αγγλία αντιδρούν, ζητώντας την έλευθερία τους και την απομάκρυνση των Ρώσων. Ουσιαστικώς διεξάγεται μια πάλη τόσο στα φανερά όσο και στα κρυφά μεταξύ δύο συστημάτων αντιλήψεως της ζωής. Αλλά κανείς δέν παίρνει την ευθύνη ενός νέου παγκόσμιου πολέμου. Σήμερα περνούμε ακόμη την περίοδο της ανακωχής με μερικές πολεμικές έκδηλώσεις. Αλλ' ο πόλεμος θά ξεσπάσει μια μέρα, ο πόλεμος για την κοσμοκρατορία του ενός, ο πόλεμος μεταξύ του κομμουνιστικού Σλαβισμού και του Αγγλοσαξωνικού κόσμου για την επικράτηση της ανεξαρτησίας του ατόμου και την έλευθερία της σκέψεως και της συνειδήσεως. Πόσο θά βαστάξει η ανακωχή; Πότε θά ξεσπάσει ο τρίτος πόλεμος; Ποιος θά νικήσει; Μια διαίσθηση μακρυνή μ'ας λέει: Το λιοντάρι θά φάει το άρκουδι της στέππας... Ποτέ η βία δέν κατίσχυσε τελειωτικά.

Από την ανασκόπηση των πενήντα πρώτων χρόνων του 20ου αιώνα ένα βγαίνει συμπέρασμα: Τα πενήντα αυτά χρόνια υπήρξαν τα πιο γόνιμα σε μεγάλα γεγονότα. Δυο παγκόσμιοι πόλεμοι κι' άλλοι μερικώτεροι τα χαρακτηρίζουν. Νέος φοβερός πόλεμος απειλείται... Ιδεολογίες νέες έμφανίστηκαν και νέα συστήματα ζωής παρουσιάστηκαν κι' επιβλήθηκαν. Πλείστες επαναστάσεις έγιναν με σκοπούς κοινωνικούς. Τα ύπολείμματα του μεσαιωνισμού έξαφανίστηκαν και πρόοδοι συντελέστηκαν στο οικονομικό κι' επιστημονικό πεδίο που ποτέ δέν τις φαντάστηκε ο άνθρωπος του 19ου αιώνα. Μια άληθινή κοσμογονία έχει δημιουργήσει νέες συνθήκες ζωής. Ποτέ ο κόσμος δέν είδε τόσα έκπληκτικά γεγονότα και δέν αισθάνθηκε τόσο βαθειά συναισθήματα, όσο κατά τη διάρκεια των πενήντα αυτών χρόνων. Ένας καινούργιος κόσμος πλαστουργείται, που δυστυχώς λίγοι μπορούν να τον παρακολουθήσουν, να τον νοήσουν και να τον αιστανθούν. Οι άλλοι τον θεωρούν πτώση. Εμείς τον ονομάζουμε πρόοδο, που προχωρεί μέσα στους κύκλους της ζωής κι' ατενίζει προς το μέλλον χωρίς να κυττάζει πίσω του, γιομάτος έλπίδα.

Αλλ' ειδικεύοντας το θέμα ως ρίξουμε ένα βλέμμα και στην πατρίδα μας. Τι ήταν η Ελλάδα το 1900; Μια χώρα ήττημένη, μια χώρα έξουθενωμένη από τον πόλεμο του 1897. Κι' όμως μέσα σε δέκα πέντε χρό-

νια είχε γίνει σχεδόν αγνώριστη. Ανασυγκροτήθηκε στρατιωτικώς και διοικητικώς και το 1912-1913 έκανε δυο πολέμους που την ανέδειξαν σε σημαντικό παράγοντα της Ανατολής. Διπλασιάστηκε και τράβηξε προς τα μπρός. Πήρε μέρος στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο μέσα σ' επαναστάσεις και κινήματα, μέσα σ' αντιδράσεις και προδοσίες, κι' όμως προχώρησε προς τα μπρός. Κι' αν δέν συνέβαιναν άλλες αντιδράσεις, το 1920 θά πραγματοποιούσε τους έθνικούς πόθους της, πόθους κι' όνειρα πέντε αιώνων. Αλλά κι' ύστερα από την Μικρασιατική καταστροφή και τη συρροή 1.500.000 προσφύγων και πάλι δέν γονάτισε. Τράβηξε προς τα μπρός και πάλι μέσα σ' επαναστάσεις και κινήματα, μέσα σε προδοσίες κι' εναντιότητες. Ο Λαός της, ο ήρωικός και μεγάλος, θαυματούργησε και πάλιν. Έχτισε νέες πόλεις, εκεί που πριν βρίσκονταν βαλτονέρια, ανέπτυξε σε σημείο άπιστευτο τη βιομηχανία του και τον ναυτικό έμπορικό στόλο του. Ανακαίνισε τη νομοθεσία, ιδίως την εργατική, και τέλος πήρε μέρος στον δεύτερο ευρωπαϊκό πόλεμο στο πλευρό της έλευθερίας. Τελειωτικά νίκησε και νίκησε δυο νίκες. Τη μια έναντίον του φασισμού και την άλλη, την πολύ σημαντικώτερη, έναντίον του Σλαβισμού και του προδοτικού ελληνικού κομμουνισμού, που κι' αυτή είναι νίκη της έλευθερίας έναντίον της βίας.

Η χώρα έγινε έρείπια, όπως και το 1821. Αλλά και πάλι ο λαός όρθώθηκε δημιουργικά, έχτισε νέες πόλεις και με τη βοήθεια του σχεδίου Μάρσαλ, ανακαίνισε τη βιομηχανία του κι' άλλα σημεία του βίου του. Κι' αν δέν υπήρχαν οι κομματικές κυβερνήσεις κι' ο επίβουλος κομμουνισμός, η Ελλάδα θάχε μεταβληθεί σε μια από τις πιο προηγμένες έκπολιτιστικώς χώρες. Αλλά και πάλι δέν έκοψε το δρόμο της προς την πρόοδο. Όπου και να στραφεί κανείς παρατηρεί ένα νέο όργανο, μια νέα δημιουργία, μια νέα ελληνική κοσμογονία. Ποιος είπε πως η πατρίδα μας δέν έχει μέλλον; Από μήνα σε μήνα, όσοι περιηγήθηκαν τη σημερινή Ελλάδα, βλέπουν τί γίνεται στην ύπαιθρο και στις πόλεις. Αλλά και στα πνευματικά σημεία η χώρα πραγματοποίησε μια κοσμογονία μέσα στα τελευταία πενήντα χρόνια. Η τέχνη της, η φιλολογία της, η ζωγραφική της, η γλυπτική της κι' ιδίως η γλώσσα της αναπλάστηκαν και γενικώς η διανοητική ζωή της μπορεί να συγκριθεί με πολλές άλλων λαών. Αλλά για την πρόοδο αυτή θά μιλήσουν άλλοι συνεργάτες της «Νέας Έστίας», ειδικοί στα θέματα αυτά. Η Ελλάδα τραβάει μπροστά. Αυτή είν' η διαπίστωση που κάναμε, ακολουθώντας τη γενική πρόοδο που σημειώνεται και στον άλλο κόσμο, τα κοσμογονικά αυτά χρόνια της ανθρωπότητας.

ΦΑΝΗΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ